

103009

AFTENPOSTENS

KRONIKK 29. 6. 1961

Forhistorien til 9. april 1940

Nyansene i norsk politikk

Av universitetsbibliotekar
GUNNAR CHRISTIE WASBERG

Nils Ørvik: Sikkerhetspolitikken, 1920—1939. Fra forhistorien til 9. april 1940. B. II. Vern eller vakt? With an English Summary. Utgitt ved Forsvarets krigshistoriske avdeling, Oslo 1961.

Denne bok handler om uholdbare programmer, idéer som sviktet og feilslått politikk.

Bakgrunnen dannes av hin tåkefylte april-morgen, katastrofedagen i landets historie, da hundrer av våre beste sjøfolk druknet i forældede panserskip uten fair chance til å vise hva de dugde til; da verdens best øvede soldater med hypermoderne materiell skulle møtes med rifler, konstruert for krig mot svenskene i forrige århundre, da kvinner og barn ble bombet uten at vi hadde rimelige muligheter til å gi dem vern. Det var gitt ordre til storkrig med et forsvar som var dårlig planlagt og knapt nok øvet til vaktvern eller polititjeneste.

Gang på gang har diskusjonen om forhistorien til 9. april blusset opp, og den er fort med et engasjement som bare forklares ved de følelser som fremdeles reiser seg. Og dog må også disse begivenheter og problemer omkring dem bli av-reagert historisk, slik at det, såvidt mulig, kan bli ro omkring dem. Dertil kreves hensynsløs ærlighet, rolig vurdering, menneskelig forståelse og — bør vi føye til — også

en historiker med modig innstilling og solide nerver.

Dr. Nils Ørvik har åpenbart mange av disse egenskaper. Han har ikke satt seg fore å lage noen slags sensasjonsberetning, enn si å komme med nye anklager, han vil beskrive, forklare og vise sammenheng. Ørvik vet at kjenslgjerninger ikke virker mindre sterkt om de legges frem på en saklig måte, og at historien ikke bør skrives som middel i politisk kamp. Han finner frem til de gode sider hos dem som tok feil, og viser svakheter hos de fraksjoner hvis representanter blir stående igjen med palmeblader i hendene. Men han forrykker heller ikke dimensjonene og bryter stundom den nøkterne beskrivelse med elegante personkarakteristikk som river leseren med.

I første bind av verket, det kom ifjor, behandler Ørvik vår stilling til Folkeforbundet, og viser hvorledes Norge i trede-årene vendte tilbake mot streng nøytralitetspolitikk uten forpliktelse til å delta i kollektive internasjonale aksjoner. Samtidig redegjør han for den innbitte forsvarsdebatt, som endte med 1933-ordningen, en plan preget av den fredsoptimisme som gjorde seg gjeldende. Arbeiderpartiet ønsket prinsipielt å avskaffe hele militærvesenet i den gamle form, for å innføre og innføre hva man kalte et «vaktvern».

Når det gjelder et verk av så stort omfang som Ørviks, byr det imidlertid på sine vanskeligheter i en kort omtale å kommentere selv det aller viktigste av innholdet. Men med all behørig respekt for bindenes rikdom av resonnement og detaljopplysninger er det dog enkelte hovedtrekk som stadig går igjen, og derfor lettest kan omtales.

Tenker vi tilbake på diskusjonen om forsvarspolitikken i trede-årene, fester vi oss først og fremst ved hovedmotsetningen de borgerlige—Arbeiderpartiet. Men bildet blir samtidig skjøvt om vi ikke tar med nyansene innen de to grupper.

Høyre var klart og konsekvent forsvarsvennlig. I Stortinget kjempet C. J. Hambro, Sven Nielsen, T. Sverdrup og J. Ørbæk for å nevne de fremste, for større bevilgninger, og slik stemningen var den gang, tapte de uten tvil popularitet på det. Bondepartiet var også gjennomgående forsvarsinntilt, og det samme kunne sies om en rekke Venstre-menn, som mente å representere en sterk nasjonal tradisjon i Norge.

Venstres parlamentariske fører, Joh. Ludvig Mowinckel, derimot, holdt konsekvent på nedrustningslinjen. Han la i virkeligheten, ifølge forfatteren, opp den politiske kurs som Koht med mindre forandringer fortsatte å følge. Arbeiderpartiet oppnådde aldri flertall i mellomkrigstiden; Mowinckel, med sin gruppe, måtte til for å skaffe overvekt i forsvarspolitikken. Han kom i følge fremstillingen bedre ut av det med Nygaardsvold enn med Høyre og Bondepartiet, og nåt som tidligere statsminister en veldig autoritet i sitt parti og langt utover dette.

Også innen Arbeiderpartiet hersket det, etter hva forfatteren viser, delte meninger. Forsvarsminister Christian Mowinckel hadde riktig nok lansert det brukne geveir i tyve-årene, men da det kom til stykket, kjempet han for større bevilgninger i regjeringssamlingene. Under inntrykket av begivenhetene i utlandet, hvor ikke minst arbeiderorganisasjonene ble rammet av diktaturenes fremmarsj, reviderte et

mindretall av yngre innen partiet sin innstilling. Blant dem finner vi en lang rekke av de personer som kom i ledende stilling etter krigen. Forfatteren nevner bl. a. Ole Colbjørnsen, Trygve Lie, Trygve Bratteli og Håkon Lie. De nåt tillit hos selve partiformannen, Oscar Torp, og sekretæren, som var Einar Gerhardsen; de kunne videre regne med Trammæl. Men de eldres fraksjon holdt strengt fast på nedrustningslinjen, som ble gjennomført, om enn ikke like konsekvent, til siste dag.

Problemen ble ytterligere komplisert for de forsvarsvennlige i Arbeiderpartiet ved en tydelig uttalt, om enn, skulle det vise seg, gjennomgående ugrunnet frykt for fascist-tendenser i offiserskorpsen. Det var vel eksempler ute i Europa, oppblandet med revolusjonsmentaliteten fra tyve-årene, som virket inn. Derfor ville man helst bygge opp et helt nytt vaktvern, med et mer «demokratisk» befall, som det het seg. Men der støtte man igjen på Mowinckel, hvis forsvarsordning av 1933 han alltid søkte å verne om. Her stod Arbeiderpartiets forsvarsvenner derfor i et uøselig dilemma.

Diktaturenes fremmarsj fremkalte da ingen forandring, om man enn merker en liten stigning i budsjettet og noen ekstrabevilgninger. Selv etter tyskernes Praha-kup våren 1939, da utenriksminister Koht forutså krigen i september så opplyst at det kunne ei blind kjerring kjenne med sin stakk, fortsatte nøytralitetsvern-politikken. Det spilte utvilsomt en rolle at man regnet Storbritannia som total herre i Nordsjø-området, og britene måtte man for all del unngå krig med! Samtidig hindret disse at andre makter satte seg fast. Ut fra en slik tankegang representerte Forsvaret en faktisk krigsfare, vi trengte bare å markere nøytraliteten, og/eller manøvrere best mulig, mente man.

Når spesielt Mowinckel kunne hevde sin maktstilling så godt, skyldes det, som forfatteren viser, den plass fredstanken og antimilitarismen hadde i det norske folk. Det

var neppe mulig, selv om man måtte ønske det, å gå til storstilte rustninger fra 1933—36 av. Enhver regjering som ville forsøke det, måtte regne med å bli feiet vekk. Forsåvidt kan man kanskje si at kritikken av enkelte politikere også rammer store deler av folket.

Men det ligger i selve demokratiets natur at de politiske representanter, med den innsikt de etter hvert skaffer seg, må gå foran og gi uttrykk for revidert oppfatning om situasjonen tilster det. Alle statsmenn av dimensjoner har vært villige til, i nødssfall, midlertidig å måtte oppgi karrieren, heller enn å gi etter for oppfatninger som de mener er farlige for landet. Winston Churchill er her et godt eksempel. I sin fremstilling viser Ørvik hvorledes C. J. Hambro og Jac. S. Worm-Müller, hvis politiske oppfatninger vi særlig lærte å verdsette under krigen, høstet en mengde ubehageligheter ved sin fordommelige av München-avtalen, som elters i borgerlige kretser stort sett ble godtatt, ikke akkurat som en ideelløsning, men en bitter nødvendighet. Går vi videre til Arbeiderpartiet, viser forfatteren at en fremtredende yngre politiker som Ole Colbjørnsen stod temmelig alene med en oppfatning nærmest på linje med de ivrigste forsvarsvenner i Høyre og Bondepartiet.

Nils Ørvik viser således nyansene i norsk politikk. Så nær begivenhetene fremdeles ligger, må han selvsagt regne med adskillig diskusjon om hovedpunktene. Det gjelder bl. a. den sentrale rolle han gir Mowinckel gjennom hele mellomkrigstiden.

Fremstillingen viser skyggesidene av en epoke, som tross all sosial uro og økonomiske kriser, også representerte en rik utvikling i vårt land. De to bind som hittil er kommet ut, utgjør allerede et verk vi kan regne med i mange år vil stå sentralt i vår historieforskning. Forfatteren har på den måten plassert seg blant de aller fremste representanter for nordisk samtidshistorie. Det er derfor å håpe og ønske at han må få de best mulige vilkår i sin videre forskning.

GUNNAR CHRISTIE WASBERG.